

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN
JAARVERSLAG 2015

2016, Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag

© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved

Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland.

Voor de volledige tekst van deze licentie

zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Vormgeving: Ellen Bouma, www.ellenbouma.nl

Tekst: Martijn de Groot

Productie: martijndegroot.communicatie, www.martijndegroot.com

Opmaak en drukwerk: Xerox/OBT

Foto omslag: Twan Wiermans

Foto's binnenwerk: Copyright vermeld naast de foto

www.rda.nl

Raad voor Dierenaangelegenheden

Bezuidenhoutseweg 73

2594 AC Den Haag

Bij de productie van dit jaarverslag is gebruik gemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloorvrij gebleekt en 100% gerecycled.

RAAD VOOR DIERENAANGELEGHEDEDEN

JAARVERSLAG 2015

RAAD VOOR DIERENAANGELEGHEDEDEN

Doel en activiteiten van de raad

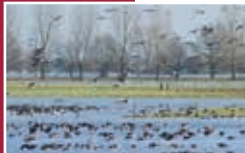
De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een onafhankelijke raad van deskundigen die de staatssecretaris van Economische Zaken gevraagd en ongevraagd adviseert over multidisciplinaire vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn inclusief diergezondheid. De RDA bestaat op dit moment uit circa veertig leden met zeer uiteenlopende achtergrond en deskundigheid, die er op persoonlijke titel en zonder last of ruggenspraak zitting in hebben.

De Raad voor Dierenaangelegenheden behandelt vraagstukken over de volle breedte van het dierbeleid: over gehouden en niet-gehouden, dus 'in het wild levende' dieren, over hobbydieren, over gezelschapsdieren, en over productie- en proefdieren.

De Raad legt het resultaat van zijn beraadslagingen neer in een zogenaamde zienswijze. Die geeft een overzicht van wetenschappelijke en maatschappelijke achtergronden van een vraagstuk, en adviseert over beleidsrichtingen en oplossingsrichtingen voor dilemma's. Consensus is niet noodzakelijk: een zienswijze van de raad kan minderheidsstandpunten bevatten.

Inhoud

Doel en activiteiten van de raad	4
Woord Vooraf	5
In Memoriam Frauke Ohl	6
Directeur-generaal Hans Hoogeveen van ministerie EZ: 'Raad heeft cruciale positie in maatschappelijke discussie over positie dieren'	8
Evaluatie geeft extra impuls aan Raad in hogere versnelling	10
Kennismaking: Negen nieuwe raadsleden	12
Zienswijzen in voorbereiding	17
Filosoof Bas Haring op de tweede Vaarkampering: 'Geef dieren een kort maar heel fijn leven'	18
Zichtbaar veranderd; biotechnologie en het tentoonstellen van dieren	20
One Health; een afwegingskader voor beleidsbeslissingen	22
De Raad aan het werk	24
RDA-leden en hun achtergrond	25
Personele bezetting	26

Woord Vooraf

Het jaar 2015 is een onderscheidend jaar geweest voor de Raad voor Dierenaangelegenheden. Het was het jaar waarin een evaluatie werd afgeleverd van het functioneren als onafhankelijk adviesorgaan - een evaluatie die de richting onderschreef waarin de Raad zich heeft ontwikkeld en tegelijkertijd impulsen gaf voor de staatssecretaris om de Raad vaker en breder in te zetten.

Het was ook een jaar waarin de voorbereiding in gang werd gezet van veel nieuwe zienswijzen, gevraagd en ongevraagd, waarvan de publicatie over de grens van het kalenderjaar plaatsvond. Dit jaarverslag biedt informatie over zowel de in 2015 verschenen zienswijzen als de zienswijzen die sindsdien zijn verschenen of nog in productie zijn.

Tenslotte was 2015 het jaar waarin de RDA werd geconfronteerd met de terminale ziekte van zijn voorzitter prof. dr. Frauke Ohl, welke in januari 2016 tot haar dood leidde. Het overlijden van Frauke Ohl met haar unieke combinatie van strijdlust, zin voor harmonie en intellectueel gezag, is een klap voor de Raad. Ze heeft echter een solide Raad achtergelaten en wij gaan door op de ingeslagen weg. In dit jaarverslag is een verslag opgenomen van de herdenkingsbijeenkomst die de Raad en de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht voor haar hebben gehouden.

Ir. M.H.W. Schakenraad
Secretaris van de Raad voor Dierenaangelegenheden

Foto: Roel Rozenburg

In Memoriam Frauke Ohl

‘Op 28 januari 2016 is op vijftigjarige leeftijd onze voorzitter Frauke Ohl overleden. We wisten dat het door haar ziekte onvermijdelijk was, maar het raakt ons diep en het trieste nieuws kwam veel te snel.’ Zo opende het bericht van de RDA na het toch nog plotselinge overlijden van zijn voorzitter.

Prof. dr. Frauke Ohl werd geboren in Duitsland en genoot daar ook haar opleiding als biologe. Ze was sinds 2008 lid van de Raad voor Dierenaangelegenheden, en sinds 2012 voorzitter. Daarnaast was ze hoogleraar Dierenwelzijn en Proefdierkunde aan de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht en voorzitter van het Departement Dier in Wetenschap en Maatschappij aan deze faculteit. Voor het ministerie van Economische Zaken vervulde ze vele adviesfuncties, veelal in de rol van voorzitter.

‘Onder het voorzitterschap van Frauke heeft de RDA een *boost* gekregen,’ zegt het overlijdensbericht ook. ‘Zonder haar was de Raad niet geworden wat hij nu is. Ze had een bewonderenswaardige, natuurlijke autoriteit. Ze kon mensen en meningen verbinden, met altijd het juiste woord of vraag op het juiste moment. Op een snelle manier kwam ze tot de kern. Ze wilde nooit het laatste woord, maar

kreeg het op de inhoud vrijwel altijd. Open en altijd behulpzaam voor anderen, nooit aandacht vragend voor zichzelf.’

Frauke Ohl is in familiekring begraven. Op vrijdag 5 februari 2016 werd er voor haar een herdenkingsbijeenkomst gehouden in het Beauforthuis in Austerlitz. Daar keken in aanwezigheid van haar naaste familie, onder grote belangstelling, haar broer en verschillende sprekers uit haar professionele omgeving terug op haar leven en haar vele kwaliteiten. Fraukes broer Michael deelde zijn herinneringen als nest- en vakgenoot: beide studeerden biologie en promoveerden ook in dat vak – zij het in heel uiteenlopende richtingen. Hij meer de studieuze boekenwurm, zij de sociaal begaafde met een praktische, *hands-on* gerichtheid. ‘Frauke had een levendig leven’, zei Michael, ‘en ik ben blij dat ik een groot deel van het mijne nauw met haar verbonden ben geweest’.

Henri Kool, directeur Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn op het ministerie van Economische Zaken, roemde Fraukes intellectuele kracht. Hij noemde haar ‘plezierig, vriendelijk, charmant en met gevoel voor humor’ en toonde zich dankbaar voor ‘de betekenisvolle rol die Frauke Ohl in haar adviezen, met haar talenten en in wie ze was, heeft gespeeld.’

Voorzitter Herman Koëter van het Nationaal adviescomité voor dierproevenbeleid herinnerde zich naast haar gedrevenheid ook Fraukes realiteitszin - ‘ze wist wanneer je niet verder moest gaan als er winst te behalen viel, en ze hield altijd rekening met de maatschappelijke acceptatie van beleid.’

‘Onder haar voorzitterschap is een groot aantal zienswijzen in gang gezet. Het is treurig dat Frauke de publicatie daarvan niet meer kan meemaken.’

Foto: William Hoogteijling

Namens de Raad voor Dierenaangelegenheden sprak raadslid Ludo Hellebrekers, die constateerde dat de voorzittersrol Frauke Ohl goed lag. Ze kon lange tijd luisteren, maar als ze zich tenslotte in de discussie mengde waren de ogen meestal al snel verwachtingsvol op haar gericht, zei hij. Hellebrekers noemde ook het uitgangspunt dat dieren als ‘wezens met gevoel’ aanspraak kunnen maken op de zorgplicht van de mens, onafhankelijk van diersoort of omgeving, dat onder haar voorzitterschap werd omarmd. Datzelfde geldt voor het afwegingskader, dat aan vele adviezen van de Raad ten grondslag heeft gelegen en nog ligt. ‘Onder haar voorzitterschap is veel in beweging gezet waaronder een groot aantal zienswijzen waaraan nu wordt gewerkt. Het is treurig dat Frauke de publicatie daarvan niet meer kan meemaken.’

Decaan Wouter Dhert van de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht noemde Frauke Ohl een van die mensen die het verschil maken. Ze heeft in haar korte leven al zoveel doorgegeven, aldus Dhert, maar wat is het jammer dat het niet langer mocht duren. Voor de samenleving, voor haar collega's en bovenal voor haar naasten. Collega's Pim Rooijmans en Saskia Arndt richtten zich in het bijzonder tot Fraukes ouders en haar levenspartner Achim, met dankbare woorden over het feit dat ze Frauke met hen mochten ‘delen’. Ze roemden haar leiderschap van het departement Dier in Wetenschap en Maatschappij en haar warmte. In een persoonlijke toespraak besteedde raadslid en voormalig collega Ludo Hellebrekers

Foto: Joop Fama

tenslotte aandacht aan Fraukes kwaliteiten als ‘gepassioneerd biologe, gefascineerd door de relatie tussen emoties en gedrag in al haar facetten.’ Hij roemde ook haar streven, en vermogen, om dingen voor elkaar te krijgen. ‘Frauke Ohl was in staat om mensen en werelden van de meest uiteenlopende aard met elkaar te verbinden, te motiveren en aan te zetten tot meebewegen,’ zei Hellebrekers. ‘En dat kon en deed ze zowel in haar professionele als in haar privéleven.’

En volledig verslag van de herdenkingsbijeenkomst verschijnt als gezamenlijke publicatie van de Raad voor Dierenaangelegenheden en de Faculteit Dierwetenschappen. Voor de Raad voor Dierenaangelegenheden heeft Frauke Ohl in de vier jaar van haar voorzitterschap zeer veel betekend. ‘Zij heeft onze Raad geïnspireerd en tot nieuwe inzichten geleid. Ze stond voor een open dialoog over de plaats en het gebruik van dieren in onze samenleving. Met ruimte voor ratio én emotie. Bovenal was ze

‘Ze stond voor een open dialoog over de plaats en het gebruik van dieren in onze samenleving. Met ruimte voor ratio én emotie.’

een warme vrouw om mee samen te werken,’ aldus het bericht van de RDA over haar overlijden. Ook hier blijkt de overtuiging dat er nog lang profijt kan worden getrokken van hetgeen Frauke heeft gebracht: *‘De RDA mist zijn boegbeeld, maar gaat met extra inspiratie verder op de onder haar leiding ingeslagen weg.’*

Hans Hoogeveen

Foto: Henriette Guest

Directeur-generaal Hans Hoogeveen van ministerie EZ:

‘Raad heeft cruciale positie in maatschappelijke discussie over positie dieren’

‘De focus van de maatschappelijke discussie over de positie van dieren is steeds breder geworden, en in die discussie heeft de RDA zich een vooraanstaande en cruciale positie verworven.’ Dat zegt Hans Hoogeveen als hem wordt gevraagd terug te kijken op de ontwikkeling van de Raad. Hoogeveen neemt na negen jaar binnenkort afscheid als directeur-generaal Agro en Natuur op het ministerie van Economische Zaken, een positie die ook aandacht voor het werk van de RDA meebrengt.

‘Het gaat tegenwoordig niet meer alleen over diergezondheid en dierenwelzijn,’ beschrijft Hoogeveen het proces dat hij ‘vermaatschappelijking van de dierhouderij’ noemt. ‘Consumenten zijn steeds meer betrokken bij het product dat ze kopen, bij voedsel maar ook in het algemeen. Ze letten op de kwaliteit, op de manier van produceren, op de plek waar het vandaan komt. Hoe zijn de dieren gehouden, onder welke omstandigheden? Welke dieren mag je eigenlijk in gevangenschap houden, en op wat voor manier worden ze gedood? En die vragen worden ook gesteld als het niet om een product in de winkel gaat. Er is vanuit de samenleving een veel grotere betrokkenheid en belangstelling gekomen voor de houderij van dieren. Daaraan gepaard is de positie van de Raad voor Dierenaangelegenheden steeds belangrijker geworden als leverancier van advies en inzichten in de vraagstukken die dat oplevert.’

Dat komt ook doordat de Raad een groot aantal verschillende deskundigheden in zich verenigt en vanuit een onafhankelijke positie opereert, benadrukt de topambtenaar. ‘Die onafhankelijkheid draagt bij aan de kwaliteit van het advies, net zoals het feit dat je meer disciplines vertegenwoordigt. Je krijgt bruikbare adviezen doordat je vanuit meer invalshoeken naar een bepaald probleem kijkt. En dan gaat het dus tegenwoordig niet alleen om gezondheidsaspecten maar ook om invalshoeken vanuit maatschappelijke betrokkenheid.’

‘Je krijgt bruikbare adviezen doordat je vanuit meer invalshoeken naar een probleem kijkt’

Provincies

Die bruikbaarheid bleek onlangs weer bij een zienswijze die de Raad op heel korte termijn opleverde over het vangen en doden van *wilde vogels*, zegt Hoogeveen. Ook de provincies kunnen daarmee uit de voeten. De verantwoordelijkheid voor het natuurbeleid, waar zulke vogels toe behoren, is in de afgelopen jaren verlegd van het rijk naar de provincies. Betekent dat nu ook dat de RDA zich met zijn adviezen over dieren in de natuur ook tot de provincies zou moeten wenden? Hoogeveen: 'De Raad kan gevraagd en ongevraagd advies uitbrengen. Dat geeft in dit opzicht bewegingsvrijheid, maar je moet wel altijd naar je prioriteiten kijken. Ik kan me voorstellen dat het IPO, het overlegorgaan van de provincies, zich tot de Raad wendt om advies. Uit de ervaring met de recente zienswijze is gebleken dat dat tot een goed resultaat kan leiden.'

Europees welzijnsplatform

Ook internationaal is de positie van de RDA van betekenis, neemt Hoogeveen waar. 'Nederland heeft op dit moment het voorzitterschap van de Europese Unie. Dan probeer je onderwerpen op het gebied van dierenwelzijn op de agenda te krijgen, zoals het instellen van een welzijnsplatform op Europees niveau. Dat gaat er nu ook komen. In zulke discussies blijkt dat ons land een vooruitgeschoven positie heeft met een RDA die adviezen geeft van deze kwaliteit. Dat venten wij graag uit in Europa. We streven ernaar dat het multidisciplinaire karakter van de RDA ook een basiswaarde wordt voor het Europese platform.'

In het Europese landbouwbeleid wordt dierenwelzijn langzamerhand een belangrijker onderwerp, aldus de directeur-generaal. 'Bijvoorbeeld bij het bestrijden van dierziekte-uitbraken, waar we intussen weten dat het

massaal doden van dieren ook in andere EU-landen niet meer als aanvaardbare aanpak wordt gezien. Hoe kan je dat anders aanpakken, hoe kan je daar slagen in maken? Maar ook de kwaliteit van leven van dieren wordt steeds meer een onderwerp waarbij over de grens wordt gekeken, door burgers en politici. Als wij producten afkomstig uit bijvoorbeeld Litouwen kopen willen we weten hoe een koe of een kip daar gehouden wordt, en dat zou kunnen met gebruikmaking van de moderne ICT bijvoorbeeld via een barcode. In Nederland hebben we al vlees met een ster van de Dierenbescherming. Zoiets is een antwoord op consumentenwensen en het zorgt voor onderscheid in de markt, daar heeft de RDA in een van zijn zienswijzen ook al op gewezen. Alles wat via het marktmechanisme gaat hoeft je niet meer te regelen, maar ook die markt is Europees dus ook daar komt de discussie al snel op het niveau van de EU terecht. In zulke discussies hebben wij met onze RDA en zijn multidisciplinaire adviezen een koploperpositie.'

Maatschappelijk krachtenveld

In het verslagjaar bracht de RDA op verzoek van de staatssecretaris van EZ een advies uit over het tentoonstellen van genetisch gemodificeerde dieren (*Zichtbaar Veranderd*). 'Dat advies had niet iedereen verwacht,' zegt Hoogeveen daar nu over, 'maar het was wel goed.' De Raad was gevraagd of er maatregelen moeten worden genomen tegen zulke tentoonstellingen, en het advies was om dat niet te doen. Er zijn genoeg wetten er regels waaruit de verantwoordelijke organisatoren kunnen putten, aldus het advies, en daarnaast moet en mag er er ook gerekend worden op hun maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef. 'Het is een belangrijk vraagstuk dat zeker in de toekomst nog weer terug zal komen, ook bij de RDA. Er wordt een gepassioneerde maatschappelijke discussie over gevoerd, maar ook dan moet je toch

soms dingen aan het maatschappelijk krachtenveld overlaten.' Een andere zienswijze, die net over de rand van 2016 verscheen, was die over *One Health*. 'De RDA heeft hier goed ingespeeld op het groeiende besef dat de scheiding tussen de veterinaire wereld en de humane gezondheidszorg minder relevant wordt,' zegt Hoogeveen. Dat zie je bijvoorbeeld ook heel duidelijk bij de problematiek rond antibiotica, waar nog weer wat later ook een zienswijze over is verschenen.' Voor het benaderen van vraagstukken vanuit een One Health-visie publiceerde de RDA een afwegingskader, een model waarin alle factoren zijn opgenomen die een plaats moeten krijgen bij het nemen van de beslissing. Die beslissing zelf wordt aan de verantwoordelijke bestuurder of beleidspersoon overgelaten. Het advies neemt daardoor alleen maar in waarde toe, vindt Hoogeveen. 'In sommige gevallen kan je als raad zeggen: doe dit of doe dat. Maar voor adviezen met een wat grotere schaal is het juist goed als de raad niet op de stoel van de bewindspersoon gaat zitten, maar vooral in kaart brengt wat je in overweging moet nemen voordat je een beslissing neemt.'

'Het is juist goed als de raad niet op de stoel van de bewindspersoon gaat zitten, maar in kaart brengt wat je in overweging moet nemen voordat je een beslissing neemt.'

Concreet en fundamenteel

Voor de toekomst hoopt Hoogeveen op eenzelfde variatie in de horizon en reikwijdte van de RDA-adviezen: 'Voor een bewindspersoon is het aantrekkelijk als hij of zij zowel met zeer concrete actuele vragen bij de Raad terecht kan als met meer fundamentele vraagstukken. En de raad kan beide soorten vragen aan.'

Marc Schakenraad

Foto: René Verleg

Evaluatie geeft extra impuls aan Raad in hogere versnelling

Er is veel veranderd bij de RDA in de afgelopen jaren en die veranderingen passen allemaal onder de noemer: grotere activiteit, meer initiatief, grotere zichtbaarheid. De RDA is naar een hogere versnelling gegaan, zou je kunnen zeggen. Dat proces was al in volle gang toen de evaluatie van de raad door adviesbureau Andersson Elffers Felix (AEF) begin 2015 verscheen. Het rapport onderschreef de richting waarin de Raad zich ontwikkelde en vormde tegelijk een aanmoediging om nog wat meer gas te geven.

‘Onze zichtbaarheid was een belangrijk punt voor AEF,’ licht secretaris Marc Schakenraad van de Raad toe. ‘Te weinig mensen en partijen namen kennis van onze activiteit, dat had het bureau goed gezien, maar dat is nu heel anders. De Raad laat vaker van zich horen, en gaat vaker op eigen initiatief aan de slag met belangrijke vraagstukken. Het advies *One Health*, waarmee de raad ook internationaal een baken heeft neergezet, is daar een voorbeeld van. Hetzelfde geldt voor het advies over zwerfkatten dat deze dagen verschijnt. En de adviezen worden allemaal gepubliceerd in de vorm van handzame en toegankelijke publiekssamenvattingen. Sinds 2014 verschijnen er ook weer heldere en goed verzorgde jaarverslagen. Daar geven we ruchtbaarheid aan via onze website, persberichten en een bescheiden activiteit op de sociale media.’ Ook op andere fronten is de RDA actief in het verspreiden van resultaten en het oogsten van

‘Bewezen deskundigheid, noodzakelijke zichtbaarheid’

Adviesbureau Andersson Elffers Felix (AEF) evalueerde het functioneren en de manier van werken van de RDA in de jaren 2008-2014. Het rapport met als titel ‘Bewezen deskundigheid, noodzakelijke zichtbaarheid’ verscheen in het verslagjaar; staatssecretaris Van Dam reageerde erop in zijn *Kamerbrief* van 18 december 2015. Zoals de titel suggereert liet het bureau zich lovend uit over de expertise en de samenstelling van de raad. Geconstateerd wordt dat er behoefte is aan een onafhankelijk en gezaghebbend adviesorgaan op het gebied van diergezondheid en dierenwelzijn, en dat de Raad zijn deskundigheid met meer nadruk zou moeten tonen. Het bureau formuleerde vier adviezen:

1. De RDA dient zijn reglementaire structuur op orde te brengen.
2. Het ministerie van EZ dient een visie te ontwikkelen op de inzet van de RDA, deze te vertalen in de praktijk en de onafhankelijke positie te borgen.
3. De RDA dient meer budgetruimte te nemen en te krijgen.
4. De RDA dient een coherent communicatiebeleid te ontwikkelen.

De staatssecretaris toonde zich ‘verheugd’ over de positieve evaluatie en de uitgesproken waardering door AEF en voorzag dat bij uitvoering de Raad ‘sterker dan voorheen zijn rol zou gaan vervullen als actieve en relevante adviesraad in de strategische beleidsvorming.’

Foto: Roel Dijkstra

Staatssecretaris Martijn van Dam liet de Kamer weten tevreden te zijn over de omvorming van de Raad

reacties, voegt Schakenraad toe. ‘We zijn ook agenderend actief met stakeholderbijeenkomsten over sommige zienswijzen. De Vaarkamplering, die afgelopen oktober werd georganiseerd samen met de faculteit Diergeneeskunde, is een ander voorbeeld.’ Het streven naar een grotere zichtbaarheid is vastgelegd in een nieuw communicatieplan voor de komende jaren, dat werd goedgekeurd door de Raad. ‘En de basis blijft natuurlijk een degelijke zienswijze’.

Relevante expertise

De evaluatie door Andersson Elffers Felix stond op de agenda omdat zo'n actie voor een adviesraad iedere zes jaar door de wet wordt voorgeschreven. Daar kwam bij dat de vorige evaluatie,

in 2008, een flinke gedaanteverwisseling had aanbevolen. De Raad moest zijn karakter van overlegorgaan tussen allerlei betrokken sectoren afwerpen en zich ontwikkelen tot een onafhankelijke raad van deskundigen zonder last of ruggenspraak. Het adviesbureau zou nu beoordelen of die transformatie goed uit de verf was gekomen en dat bleek het geval. ‘AEF concludeert dat de omvorming van de RDA van een overlegorgaan naar een deskundigenpanel goed is verlopen,’ schreef staatssecretaris Martijn van Dam aan de Tweede Kamer, ‘en dat de RDA zijn nieuwe taakopdracht naar behoren en vanuit deskundigheid uitvoert. AEF geeft aan dat de expertise van de RDA alom als groot en relevant wordt beschouwd. De brede samenstelling uit wetenschap, beleid en praktijk zorgt voor kwalitatief hoge zienswijzen die voorbijgaan aan de waan van de dag.’

Boter bij de vis

Daarmee raakte de bewindsman aan een ander door AEF aangeroerd aspect: de Raad zou in 2016 veel van zijn huidige leden, waarvan de zittingstermijn niet kon worden verlengd, verliezen en daarmee ook hun deskundigheid en ervaring. De vervangingsoperatie zou weleens een dipje teweeg kunnen brengen in de parate adviesvaardigheid van de Raad. Schakenraad toont zich echter heel tevreden over de wijze waarop de Raad hierop heeft geanticipeerd. Met ingang van het lopende jaar is een groot aantal leden met uiteenlopende, maar aanzienlijke deskundigheid benoemd. ‘De Raad is ook volgens de staatssecretaris heel breed samengesteld en dat vindt hij ook belangrijk. Het is

een afspiegeling van het debat over de plek van dieren in de samenleving. Er zitten niet alleen hoogleraren in maar ook bijvoorbeeld mensen uit maatschappelijke organisaties en uit de praktijk.’

Zo is intussen ook heel duidelijk hoe de staatssecretaris denkt over de rol van de Raad – een duidelijkheid waarom eveneens door AEF was gevraagd. Schakenraad: ‘Hij wil een onafhankelijke raad, die met strategische adviezen een rol kan spelen bij het aandragen, op de agenda zetten en stimuleren van mogelijke oplossingen. Hij heeft ook aangegeven daarvoor vaker een beroep op ons te willen doen: jaarlijks drie tot vier strategische adviezen en daarnaast adviezen op maat, bijvoorbeeld korte adviezen, bijeenkomsten of gesprekken.’ Wat dat betreft heeft de RDA boter bij de vis gekregen, want er kwamen kort na elkaar twee verzoeken binnen om advies over het vangen en doden van vogels en een protocol voor paardenmarkten.

Werkwijze transparanter

In vervolg op de evaluatie is tegelijkertijd de reglementaire structuur van de RDA vernieuwd en vastgelegd in een nieuw huishoudelijk reglement. ‘Een aantal onduidelijkheden in de manier van werken moest worden opgehelderd,’ licht Schakenraad toe. ‘En we hebben in één beweging de werkwijze bij het samenstellen van een forum transparanter gemaakt. Vroeger besliste alleen de voorzitter daarover; nu kan iedereen zijn vinger opsteken om mee te doen. Er is ook duidelijk gemaakt wat van alle leden wordt verwacht: bijvoorbeeld dat ze ten minste twee keer deelnemen aan een

forum in een zittingstermijn van vier jaar. Om het raadswerk in goede banen te leiden en inhoud te geven aan de adviezen uit de evaluatie zoals het streven naar betere zichtbaarheid, is het financieel mandaat van de secretaris verhoogd en de bezetting van het bureau versterkt. Schakenraad: ‘Om aan alle vragen van Raad en staatssecretaris tegemoet te kunnen komen, werken we nu met zes mensen. Dat is een flinke verbetering.’ Dat verschil is duidelijk af te lezen aan de verhoogde productiviteit van zowel Raad als bureau, en aan de wijze waarop aan dat eerste ruchtbaarheid wordt gegeven, aldus de secretaris. ‘Wij hebben onze visie en missie nog eens goed onder de loep gehouden.’

‘De Raad laat vaker van zich horen, en gaat vaker op eigen initiatief aan de slag met belangrijke vraagstukken.’

Die is door de Raad bekrachtigd. Er heeft een flink aantal zienswijzen het licht gezien en die ontwikkeling gaat ook door. We hebben niet alleen een communicatieplan opgesteld en goedgekeurd, maar we voeren het ook uit door het uitgeven van publiekssamenvattingen, tegenwoordig standaard in het Nederlands en het Engels, door actiever onze perscontacten te beheren en met resultaat, en door hard te werken aan een vernieuwde, toegankelijker en informatievere website – heel belangrijk voor het verspreiden van informatie over onze activiteiten.’

Negen nieuwe raadsleden

Gé Backus: 'Politiek en beleid zo breed mogelijk ondersteunen'

Foto: René Verleg

'In mijn hele loopbaan ben ik bezig geweest met vraagstukken rond de veehouderij,' zegt Gé Backus, directeur van de DLV-dochter *Connecting Agri@Food*, een bedrijf dat zich erop toelegt de schakels in de voedselketen te verbinden om herkenbaar voedsel voor de consument te krijgen. Backus groeide op op een varkenshouderijbedrijf en was later altijd

als onderzoeker en expert bij de sector betrokken. De wisselwerking tussen maatschappij en landbouw vindt hij 'intellectueel uitdagend', bijvoorbeeld waar het gaat over de intensivering, of over de vraag hoe straks negen miljard mensen in de wereld moeten worden gevoed met inachtneming van het welzijn van de dieren. Dat zijn vraagstukken 'die er echt toe doen,' aldus Backus.

Het bestaan van de RDA vindt Backus waardevol, 'omdat het heel belangrijk is dat politiek en beleid zich zo breed mogelijk laten ondersteunen door onafhankelijke organen en mensen. Die kunnen duidelijk maken welke keuzes er zijn en hoe ze die het beste kunnen maken.' Zo werkte het ook in het RDA-forum over dierenwelzijn en marktwerking, waar Backus aan deelneemt. Een goede aanpak, vindt hij. Als lid van de Raad brengt hij veel kennis mee over alle schakels in de veehouderijketen 'van fokkerij tot consument' en, als gevolg van de vele buitenlandse onderzoekprojecten waar hij bij betrokken was, een groot internationaal netwerk.

Ted van den Bergh: 'Dierenbelangen en mensenbelangen kunnen samengaan'

Ted van den Bergh is in het dagelijks leven directeur van de Triodos Foundation, een stichting die wil bijdragen aan de overgang naar een nieuwe, duurzame economie. 'Wij stimuleren ontwikkelingen die niet met commercieel geld tot stand gebracht kunnen worden, en daar zitten er ook veel bij op het gebied van dierenwelzijn. Zo steunden we als eerste in een heel

Foto: René Verleg

vroeg stadium al projecten rond het Kalf bij de Koe.' Met de Universiteit Utrecht heeft de stichting samengewerkt op het gebied van dierproevenbeleid, bijvoorbeeld met de bouw van een kennisdata-bank rond de drie V's: veranderen, verbeteren, vervangen.

Van den Bergh is gek op vogels, maar ziet de dieren meer als bron van verbazing dan als onderwerp van gedetailleerde kennis. Als jongeling hield hij kippen. 'Ontzettend leuke beesten, ik kan dat iedereen aanraden.' Een stem aan de dieren geven, is wat hij in de Raad graag wil doen. 'Ik zit daar zonder last of ruggenspraak, alleen maar namens de toekomst. Mijn ideaal is bruggen te bouwen en drempels te slechten. Het liefste zie ik overheid, bedrijfsleven, burgers en wetenschap aan dezelfde kant staan – elkaar gelijkwaardig dienen.' Het resultaat zouden stappen kunnen zijn in de richting waarin dierenbelangen en mensenbelangen samengaan. 'Dat kan, als we maar willen.'

Leo den Hartog: 'Ontmoeting tussen wetenschap en praktijk'

'Wat ik sterk vind aan de RDA is de manier waarop brede deskundigheid objectief wordt benut. Daarbij zijn de samenstelling en het werkterrein van de raad dan ook breed.' Dat zegt Leo den Hartog, directeur Research and Development bij diervoedingsproducent Nutreco en buitengewoon hoogleraar Diervoeding aan Wageningen Universiteit. Opgegroeid op een boerderij en met een diploma Zoötechniek van Wageningen in zijn zak werkte Den Hartog hiervoor onder meer aan de Faculteit Diergeneeskunde in Utrecht, de voormalige rijkslandbouw-

Foto: René Verleg

voorlichting van het toenmalige Ministerie van LNV, het Proefstation voor de Varkenshouderij en het praktijkonderzoek Veehouderij in Lelystad. 'Ik heb alle hoeken van de Gouden Driehoek mogen zien', verwijst hij lachend naar de samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven en onderzoek waar Nederland internationaal bekend om staat. 'En ik heb ook met heel veel diersoorten te maken gehad.'

De RDA benadert vraagstukken rond dierenwelzijn niet eenzijdig vanuit de invalshoek van bijvoorbeeld productie of hobby, heeft Den Hartog waargenomen en dat vindt hij belangrijk. 'Plus het feit dat er een wetenschappelijke basis wordt gezocht voor adviezen. 'De ontmoeting tussen wetenschap en praktijk, dat trekt mij aan'.

Annechien ten Have-Mellema: 'Nuchterheid en praktische blik belangrijk'

Foto: René Verleg

Comfort Class-stallen voor varkens bijvoorbeeld, van LTO en de Dierenbescherming. Maar ik ben ook actief in het streven om van het castreren van biggen af te komen. Ik heb als een van de eersten op mijn bedrijf geëxperimenteerd met vrijloop kraamhokken, en ik ben bezig met een concept om vrije uitloop-vlees van vleesvarkens op de markt te brengen.' Die activiteit heeft zich niet tot Nederland beperkt: 'Ik heb veel over de wereld rondgekeken en in verschillende landen lezingen gegeven, over bijvoorbeeld groepshuisvesting voor dragende zeugen in Brazilië, of rond de houderij van beerbiggen en non-castratie bij varkens. Dus ik verwacht wel dat ik met die kennis en met het netwerk dat dat heeft opgeleverd, een bijdrage kan leveren.'

Het is belangrijk dat de primaire sector goed vertegenwoordigd is in een adviesorgaan als de Raad voor Dierenaangelegenheden, vindt Annechien ten Have-Mellema: 'met een nuchtere en praktische blik.' En dat is precies waar zij zelf een bijdrage kan leveren, als ondernemer op een agrarisch bedrijf met zeugen, vleesvarkens en een flinke oppervlakte akkerbouw, en als oud-LTO-bestuurder. Haar betrokkenheid bij het welzijn van dieren is altijd al groot geweest. 'Ik heb op dat gebied veel gedaan, ook op mijn eigen bedrijf. Meegedaan aan het project rond

Arnold van Huis: 'Multidisciplinair karakter trekt me aan'

'Een van de dingen die ik heb geleerd in mijn samenwerking met sociale wetenschappers,' zegt tropisch insectenkundige Arnold van Huis, 'is dat mensen ideeën hebben die kunnen veranderen, en dat daarmee ook verandert wat maatschappelijk als waarheid geldt.' Daarmee geeft de emeritus-hoogleraar aan Wageningen

Foto: René Verleg

Universiteit het belang aan van een instelling als de RDA, waarin naast inzichten uit wetenschap en praktijk ook plaats is voor die maatschappelijke ideeën. 'De interdisciplinariteit van de raad spreekt me aan.' Op een holistische manier bezig zijn met dieren, dat vindt Van Huis de moeite waard: 'De drie e's in ere houden: ecologie, economie en emotionele waarde'. Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw heeft Van Huis zich veel beziggehouden met insecten als voedsel voor mensen en dieren. Via een studiejaar bij de wereldvoedselorganisatie FAO in 2010 leidde dat in 2013 tot een *publicatie* over 'Eetbare insecten en de perspectieven voor voedsel- en voederzekerheid' die tot nu toe 7 miljoen keer is gedownload. 'Bij zo'n onderwerp komen allerlei vragen kijken over grootschalig produceren van insecten en natuurlijk ook het insectenwelzijn.' In de Raad verwacht Van Huis vooral een bijdrage te kunnen leveren als het om 'de wat lagere diersoorten' gaat.

Bas Kemp: 'Er komen degelijke adviezen uit de Raad'

Foto: René Verleg

Kemp wil zijn kennis graag inbrengen in de RDA. 'Ik denk dat wij vrij veel weten over hoe je met dieren om moet gaan. Mijn collega's en ik zijn steeds op zoek naar oplossingen om gezondheid, welzijn en economie hand in hand te laten gaan. Dat is een terrein waarop de Raad zich ook vaak beweegt.'

De RDA kan bijdragen aan de maatschappelijke acceptatie van nieuwe ontwikkelingen in de dierhouderij, bijvoorbeeld op huisvestingsgebied. 'Hij bestaat uit een brede vertegenwoordiging vanuit de samenleving. Dat maakt het misschien niet makkelijker om tot een advies te komen maar de adviezen worden wel sterker omdat ze breed worden gedragen, en in onafhankelijkheid tot stand zijn gekomen. Ik zie ook degelijke zienswijzen uit de Raad komen, geen zwakke compromissen.'

Als adaptatiefysioloog houdt Bas Kemp, hoogleraar aan Wageningen University, zich bezig met de behoeftes van dieren in hun omgeving. Het gaat dan meestal over productiedieren. 'We weten bijvoorbeeld dat varkens behoefte hebben aan een afwisselende omgeving. Waar komt die behoefte vandaan; wat gebeurt er als je daaraan niet voldoet, zoals in de praktijk veel gebeurt? Dat onderzoeken wij. En dat proberen we dan te vertalen in innovatieve huisvestingsconcepten.'

Marion Koopmans: 'Bezig met risico's van interactie tussen dieren en mensen'

'Kijken hoe we kunnen voorkomen dat infecties zich vanuit de dierenwereld naar de mensen verspreiden,' dat noemt Marion Koopmans, hoogleraar Public Health Virology aan de Erasmus Universiteit, 'haar ding'. Naast hoogleraar is Koopmans ook hoofd van de afdeling Virologie van het Erasmus Medisch Centrum.

Foto: René Verleg

'Ik ben opgeleid als dierenarts en eigenlijk altijd bezig geweest met de interactie tussen mensen en dieren,' zegt Koopmans op de vraag naar haar relatie met dieren. 'We willen dat dat goed gaat. Contact met dieren brengt veel goeds. We weten bijvoorbeeld uit onderzoek dat het een positieve invloed heeft op oudere mensen. Maar er zijn ook negatieve kanten en daar hoort het gevaar van virusinfecties bij.' Zelf is de hoogleraar veel bezig met *emerging* infecties, die niet zelden uit de dierenwereld komen en zo hebben meegewerkt aan de populariteit van het begrip *One Health* waarover de RDA ook een zienswijze heeft gepubliceerd. 'We komen uit een tijd waarin er een muur stond tussen de volksgezondheid en de veterinaire wereld. Dat is nu aan het veranderen en dat vind ik interessant.' Koopmans invalshoek is daarbij altijd die van de volksgezondheid, en datzelfde geldt voor haar inbreng in de RDA. Goed dat die er is, vindt ze: 'Het is positief dat er een brede groep van deskundigen is die zonder last van individuele 'petten' kan discussiëren over de rol van dierhouderij in de samenleving'.

Martin Scholten: 'Onderzoeker schatplichtig aan de samenleving'

Twaalfhonderd onderzoekers werken er in de Animal Science Group (ASG) van Wageningen UR, de bundeling van wetenschappelijk en toegepast onderzoek waaraan Martin Scholten als algemeen directeur leiding geeft. Zij doen onderzoek aan landbouwhuisdieren, gezelschapsdieren, dieren in de vrije natuur tot de zee aan toe. 'De kennis die dat onderzoek oplevert willen we graag delen,' zegt Scholten, die zich 'schatplichtig' voelt aan de samenleving.

De Raad voor Dierenaangelegenheden is een kanaal waarlangs dat kan. 'Het is een platform om kennis beschikbaar te maken voor de maatschappij in de vorm van adviezen.' Voor zichzelf ziet Scholten dat als een taak in de komende periode als raadslid. Daarnaast brengt hij, als directeur van het instituut IMARES sinds 2002, specifieke kennis van de visserij en vissteelt mee.

Scholten groeide op in een familie van slaggers en kaasmakers, gaf les aan de vakopleiding van DiBeVo, de organisatie van de huisdierenbranche, studeerde plantencologie, kwam via het zee-onderzoek bij de vis terecht en vervolgens bij het dierenonderzoek in de breedte: 'Ik heb het hele spectrum gezien.'

Foto: René Verleg

Zorg voor dieren, ofwel rentmeesterschap, is voor Scholten heel belangrijk. Hij was de bedenker van het concept 'zorgvuldige veehouderij' dat onder meer in een door Wageningen UR uitgegeven *essaybundel* is uitgewerkt.

Ruud Tombrock: 'Er zitten veel hersens in de raad'

Foto: Arenda Oormen

'Compassie met mensen en dieren die het moeilijk hebben is wel een thema in mijn leven,' zegt Ruud Tombrock over zijn loopbaan. Na enig aandringen, want hij vindt dat 'wel een beetje persoonlijk'. Tombrock is nu directeur Europa van dierenbeschermingsorganisatie World Animal Protection (WAP). Eerder werkte hij jarenlang voor het Rode Kruis.

Zijn werk bracht hem al in verschillende werelddelen. WAP is een mondiale organisatie en het Europees directeurschap houdt vanzelfsprekend veel Europese contacten in. Tombrock ziet 'het inbrengen van het internationale element' dan ook als iets wat hij de raad te bieden heeft. 'Overheidsbeleid voor dierenwelzijn wordt vaak geremd door het streven naar *level playing field* in Europa. Begrijpelijk. In de sfeer van productiedieren kan dat beslissend zijn want als producenten het elders goedkoper kunnen doen gaan ze daar naartoe. Dan heeft een Nederlands welzijnsbeleid het nakijken. Dus moet je het internationaal doen, en dat is een wereld waarin ik nu al opereer.'

Tombrock vindt de RDA een sterk orgaan: 'Er zitten heel veel hersens in de raad. Knappe koppen uit bedrijfsleven, wetenschap en NGO's. Maar de dierenwelzijnshoek vind ik nog niet sterk genoeg vertegenwoordigd. Daar kan ik wat aan bijdragen.'

Foto: Nationale Beeldbank

Zienswijzen in voorbereiding

Fokkerij en Voortplantingstechnieken 2016

Forumleden: dr. F.L.B. Meijboom, prof.dr. J.A.M. van Arendonk (voorzitter)

Externe experts: dr. E.E. Ellen, ir. L. Kaal

Hoofdvraag: Het toepassen van fokkerij en voortplantingstechnieken roept de vraag op 'Hoe ver mag je gaan in het aanpassen van dieren aan de belangen van de mens?' De Raad presenteert een afwegingskader om met dergelijke dilemma's om te gaan.

Deze zienswijze is gepubliceerd op 29 februari 2016

Foto: iStock

Antibioticabeleid in de dierhouderij: effecten en perspectieven

Forumleden: prof.dr. L.J. Hellebrekers, A.J.M. van Hoof, prof.dr.ir M.C.M. de Jong, prof.dr. F. van Knapen, dr. F.L.B. Meijboom, H.W.A. Swinkels, P.J. Vingerling en prof.dr. A.J. Stegeman (voorzitter)

Externe experts: prof.dr. D.J. Mevius, prof.dr. Y.H. Schukken

Hoofdvraag: Welke effecten heeft het antibioticabeleid gehad voor dierenwelzijn inclusief diergezondheid, is het mogelijk op verantwoorde wijze verdere stappen te zetten en welke stappen zouden dat zijn?

Deze zienswijze is gepubliceerd op 7 maart 2016

Foto: Twan Wiermans

Toetsingskader Productiedieren

Forumleden: prof.dr. L.J. Hellebrekers, drs. H. van Veen en dr.ing. H. Hopster (voorzitter)

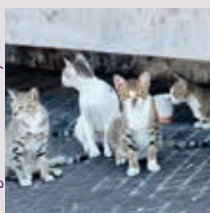
Hoofdvraag: Kan er een toetsingskader worden opgesteld dat voor alle diersoorten een afgewogen oordeel mogelijk maakt over de vraag of ze voor productiedoeleinden gehouden mogen worden?

Deze zienswijze is gepubliceerd op 14 april 2016

Foto: Dierenbeeldbank

Foto: Stichting Zwerfkatten Rijnmond

Vat op de zwerfkat

Forumleden: dr.ing. H. Hopster, J.Th. de Jongh, drs. H. van Veen en prof.dr. F. van Knapen (voorzitter)

Hoofdvraag: Welk risico vormen zwerfkatten voor de gezondheid van mens en dier en welke mogelijkheden zijn er om dit risico te reduceren?

De verwachte publicatiedatum van deze zienswijze is juni 2016

Dierenwelzijn te koop

Forumleden: dr.ir. G.B.C. Backus, dr. H.M.G. van Beers-Schreurs, W.T.A.A.G.M. van den Bergh, A.L. ten Have Mellema, dr. S.A. Hertzberger, ir. M.H.A. Steverink, dr.ir. J.W.G.M. Swinkels, drs. R.A. Tombrock en prof.dr. ir. J.C.M. van Trijp (voorzitter)

Hoofdvraag: Wat moet de rol van de overheid zijn bij vergroting van dierenwelzijn via marktwerking?

De verwachte publicatiedatum van deze zienswijze is medio 2016

Foto: Roel Dijkstra

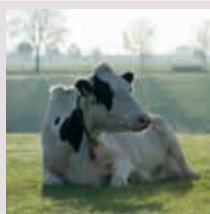

Melkveehouderij

Forumleden: dr. H.M.G. van Beers, A.J.M. van Hoof, dr.ing. H. Hopster, ir. M.H.A. Steverink, H.W.A. Swinkels, drs. H.M. van Veen en ir. F. van der Schans (voorzitter)

Hoofdvraag: Hebben prijsfluctuaties invloed op het welzijn en de gezondheid van melkkoeien en kalveren?

Foto: Twan Wiermans

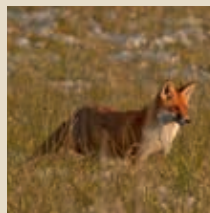

Natuur-dier

Forumleden: mr. A.G. Dijkhuis, J. Hesterman, ir. M. de Jong, prof.mr. A.A. Freriks, prof.dr. S. Haring, ir. M.H.A. Steverink, prof.dr. J.J.M. van Alphen en drs. J. Kaandorp (gedeeld voorzitterschap)

Hoofdvraag: Hoe kan het afwegingskader dat gebruikt is in onder meer Zorgplicht Natuurlijk Gewogen toegepast worden op (enkele) diersoorten in de praktijk?

Foto: iStock

Filosoof Bas Haring op de tweede Vaarkamplezing:

‘Geef dieren een kort maar heel fijn leven’

Op maandag 5 oktober 2015 werd de tweede Vaarkamplezing¹ gehouden in het Academieggebouw in Utrecht. Dierenartsen, studenten, onderzoekers, ambtenaren behoren tot het publiek, maar ook veehouders, vertegenwoordigers van organisaties en vele andere betrokkenen bij leven en welzijn van dieren in Nederland. De lezing, bedoeld als regelmatig terugkerende gebeurtenis, werd op initiatief van de Tweede Kamer ingesteld als herinnering aan de in 2011 overleden voormalige voorzitter van de Raad voor Dierenaangelegenheden, prof. Henk Vaarkamp. Het is een coproductie van deze Raad en de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht, onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Economische Zaken.

De bedoeling was geweest dat de lezing de vorm van een tweespraak zou krijgen: ‘Duurzame dierhouderij, een dialoog’. Voorzitter Frauke Ohl van de RDA en filosoof Bas Haring zouden elkaar bevragen rond de thema’s welzijn, economie en duurzaamheid. Ohl moest echter afzeggen om gezondheidsredenen – naar later zou blijken op grond van de ziekte die in januari 2016 tot haar dood leidde. Beide sprekers hadden voor deze 5^e oktober hun samenspraak goed voorbereid – goed genoeg voor Haring om nu de ‘dialoog’ in zijn eentje tot een

goed einde te brengen: ‘Filosofen zijn gewend om met zichzelf te redeneren.’ Maar voor het zo ver kwam opende toenmalig staatssecretaris Dijksma van Economische Zaken de bijeenkomst met een meer algemeen pleidooi voor dialoog. Die blijft nodig, volgens de politica: tussen boer en omgeving, binnen de keten, met de consument, tussen wetenschap en praktijk en tussen landen in het kader van de Europese Unie. Dijksma verwees ook naar Henk Vaarkamp, die van Nederland ‘kampioen Dierenwelzijn’ wilde maken. Ze toonde

zich tevreden over de Nederlandse voortrekkersrol in de Europese afspraken over castratie van varkens en het komende verbod van de legbatterij, over de nationale regels op het gebied van staartcouperen bij varkens en pijnbestrijding bij het onthoornen van kalveren. Maar ze drong er tegelijk op aan het hier niet bij te laten.

Haring valt met de deur in huis: ‘Kunnen we geen beesten maken die graag opgegeten willen worden?’ Een interessant vraagstuk want het doden

Foto: Joop Fama

¹ Op deze pagina's staat een samenvatting van het verslag van de Vaarkamplezing dat als brochure werd uitgegeven: <http://www.rda.nl/home/37>

van dieren voor onze menselijke doeleinden wordt regelmatig ter discussie gesteld. Als die dieren dat nu niet erg vinden, dan is tenminste een onderdeel van het grotere probleem uit de wereld, aldus Haring. Hij inventariseert de bedenkingen in de zaal maar komt al snel tot de conclusie dat we de gedachte niet hoeven te verwerpen.

Dan stelt hij het begrip ‘welbevinden’ aan de orde. Het gevoel van welbevinden van een dier staat in dienst van het overleven, zegt hij. Voelt het zich ergens veilig, dan zal dat bijdragen aan zijn gevoel van welbevinden. Ware dat immers niet zo geweest, dan zou die diersoort waarschijnlijk niet meer bestaan. Als een koe de kans krijgt gaat ze naar stal omdat daar minder predatoren te verwachten zijn, oppert iemand in de zaal. Haring lost het gerezen probleem snel op: ‘Misschien hebben we straks koeien die het leuk vinden in de stal. Dan is dat een alternatief voor koeien in de wei.’ Mogen we dan zomaar het denken van koeien beïnvloeden, vraagt een volgende discussiant. ‘Iets IS niet leuk of niet leuk,’ redeneert Haring. ‘Dat hangt helemaal

af van degene die het beleeft. Als ik nou een koe maak die het leuk vindt in de stal, wie doe ik er dan kwaad mee?’

En zo gaat het verder. Over intrinsieke waarde: ‘Als je de intrinsieke waarde van het dier als uitgangspunt neemt, dan zeg je eigenlijk: alles wat er nu is moet zo blijven.’ Eigenlijk hebben we aan dat begrip niks als het gaat om ons handelen rond dieren, werkt Haring uit. ‘Een dier zal altijd verkiezen om er te zijn, boven de mogelijkheid om er niet meer te zijn. Als je uitgaat van de intrinsieke waarde van het dier, moet je stoppen met de meeste vormen van veehouderij want dan mag je een dier niet doodmaken. Maar dat geldt dan ook als het onder elendige omstandigheden leeft, want ook dan zal het kiezen om te blijven bestaan. Dus dan ook niet zeuren over die omstandigheden, zou ik zeggen!’ Eigenlijk komt het hierop neer, aldus de filosoof: we moeten naar dieren die voor ons nut of plezier kort leven en dat korte leven zelf ervaren als heel fijn. De zaal stemt grotendeels in. ‘Wij vinden het leuk dat dieren het leuk

hebben,’ zegt iemand, ‘dus dierenwelzijn is er eigenlijk ook voor ons. De dieren moeten dan echter geen toekomstverwachting hebben om het leuk te houden, want dieren willen niet uit zichzelf dood: ‘Als we dat niet zeker weten dan máken we toch gewoon dieren die geen toekomstverwachting hebben?’

Eén vraag wordt wel gesteld maar niet echt beantwoord op, deze middag: die naar de mogelijkheid om gewoon helemaal geen dieren te houden, in elk geval niet op economische basis. Dat verdient serieuze overweging, aldus de filosoof, ‘want het is geen gegeven dat dierlijke eiwitten het beste voor ons zijn.’ Maar zo ver komt het op deze middag niet.

Haring heeft met zijn beschouwingen op deze Vaarkampering ruim stof tot nadenken gegeven, daarover is iedereen het eens. Dagvoorzitter Rens van Dobbenburgh constateert tenslotte, dat naamgever Henk Vaarkamp gezegd zou kunnen hebben: ‘We hebben de wereld vandaag weer een klein beetje verbeterd. En ik zou hem niet tegenspreken.’

Prof.dr. Van den Bergh, de eerste voorzitter van de RDA, neemt uit handen van RDA-secretaris Marc Schakenraad het eerste exemplaar in ontvangst van de brochure met het verslag van de Vaarkampering.

Zichtbaar veranderd; biotechnologie en het tentoonstellen van dieren

Gevraagde zienswijze

Foto: William Hoogteyling

Franck Meijboom

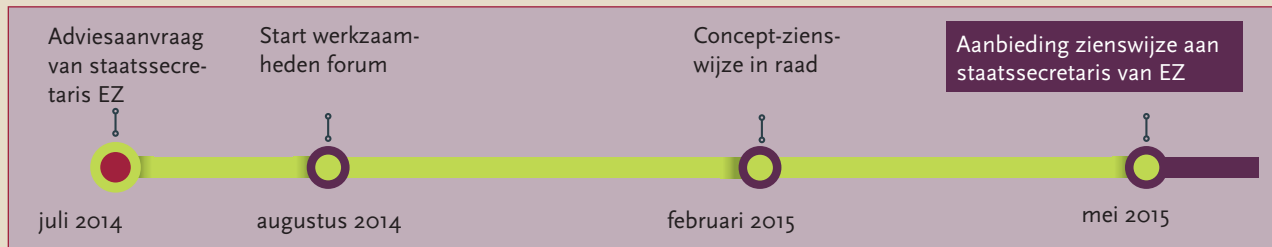
Vraag: Zijn er ethische of maatschappelijke overwegingen die nieuwe wetten en regels nodig maken om vast te leggen of genetisch gemodificeerde dieren tentoongesteld mogen worden en onder welke voorwaarden?

Aanleiding: Een Haags museum vroeg een vergunning aan voor het tentoonstellen van een kunstwerk met genetisch gemodificeerde organismen – zandraketten en embryo's van zebravisjes – op een manifestatie over kunst en natuur. Dat was aanleiding voor de adviesaanvraag door de staatssecretaris van Economische Zaken (EZ). Tegelijkertijd vroeg de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu (I&M) om een 'signalering' door de commissie Genetische Modificatie (COGEM) over hetzelfde onderwerp. Ook deze is inmiddels verschenen.

Overwegingen: De aanleiding voor dit advies was een bijzonder geval: de geplande tentoonstelling waar genetisch gemodificeerde embryo's van zebravissen te zien zouden zijn. Hierdoor werd de aandacht van twee ministeries gevestigd op een mogelijke lacune in de regels. 'Er is wetgeving over biotechnologie en er is wetgeving voor het tentoonstellen van dieren,' licht dr. Franck Meijboom toe. Hij was voorzitter van het forum dat dit advies van de raad voorbereidde. 'Maar voor de combinatie van beide bestaan geen regels.'

Daarnaast was er onduidelijkheid over de vraag hoe ver de invloed gaat van de Wet dieren, waarin veel over dierenwelzijn is geregeld. 'Een zebravis is een gewerveld dier, kan dus pijn lijden en valt daarom onder de Wet dieren. Maar voor een embryo van een zebravis geldt dat strikt genomen niet. Er bleek maar een heel klein stukje wetgeving te bestaan over de vraag wat als een organisme moet worden beschouwd en wat niet.' In het algemeen heeft het forum over dit onderwerp veel aandacht besteed aan de vraag of bestaande wetten en regels zouden kunnen voldoen, zegt Meijboom die in het dagelijks leven verbonden is aan de faculteiten Diergeneeskunde en Geesteswetenschappen van de Universiteit Utrecht. Zouden er nieuwe regels nodig zijn, dan zouden die moeten beantwoorden aan een groot aantal verschillende maatschappelijke visies en overwegingen. Op hun beurt zijn die weer gestoeld op verschillende omstandigheden, sectoren, soorten dieren en doelen waarvoor wordt geëxposeerd.

'Het bleek dat er op alle afzonderlijke onderdelen wetgeving bestaat. Maar in de wetten over biotechnologie ontbreekt het aspect tentoonstellingen en in de regels over tentoonstellingen ontbreekt de mogelijkheid dat je er biotechnologie bij zou kunnen gebruiken.' Die situatie brengt de noodzaak mee, vond het forum, om in voorko-

mende gevallen altijd de wetgeving in samenhang te bekijken. ‘Wanneer je dat doet dan biedt dat in het algemeen voldoende houvast om zo’n geval te beoordelen.’ Dat neemt niet weg dat er ook dan nog discussies overblijven. ‘Zoals: voor welk doel mag je tentoonstellen? Of: mag alles wat kan?. Of: onder welke voorwaarden en omstandigheden is een organisme beschermwaardig?’ Zulke discussies moeten per afzonderlijk geval worden gevoerd, betoogt de zienswijze.

Advies: Laat de eigen verantwoordelijkheid en het gezonde verstand van de betrokken partijen een belangrijke rol spelen. Nieuwe wetgeving is niet nodig want er is al heel veel geregeld, vooral over veiligheid voor mens en milieu, over dierenwelzijn en biotechnologie bij dieren. In de meeste gevallen zal dat genoeg zijn wanneer het in samenhang wordt bekeken. Wel mag bij tentoonstellingen van de kunstenaar worden gevraagd dat hij duidelijk verantwoording aflegt over wat hij doet, ook en vooral bij het aanvragen van vergunningen.

Weerklank: De zienswijze is op 8 oktober 2015 door de staatssecretarissen van EZ en Infrastructuur & Milieu aangeboden aan de Tweede Kamer, samen met het rapport ‘GGO’s te kijk gezet’ van de Commissie Genetische Modificatie. De bewindspersonen onder-

Foto: www.glofish.com

schrijven de conclusies van de RDA in de begeleidende Kamerbrief. Nieuwe regelgeving ligt niet voor de hand om redenen die door de de RDA zijn aangegeven. Uitgangspunt blijft dat kunstenaars en musea zelf goed blijven nadenken over nut en noodzaak als ze GGO-dieren willen tentoonstellen.

One Health; een afwegingskader voor beleidsbeslissingen

Ongevraagde zienswijze

Foto: Hans Roggen

Arjan Stegeman

Vraag: Hoe kan met behulp van een *One Health*-benadering op transparante en evenwichtige wijze het geheel van belangen van mens, dier en ecosysteem worden afgewogen? Welke aspecten van het welzijn van dieren moeten daarin worden meegewogen, hoe passen die naast aspecten van de domeinen mens en ecosysteem in een integraal afwegingskader, en hoe kan zo'n kader in de praktijk worden toegepast?

Aanleiding: Een uitbraak van Q-koorts vroeg enkele jaren geleden een intensieve aanpak die ook het doden van drachtige geiten meebracht. Veel mensen raakten besmet en sommigen overleden. Ook nu nog wordt gediscussieerd over de vraag of de aanpak adequaat was. Verder in het verleden was de vraag al opgeworpen of in de jaren negentig het doden van 64 duizend kalveren uit het Verenigd Koninkrijk wel nodig was geweest bij het bestrijden van de gekkekoeienziekte (BSE), die zou kunnen leiden tot de ziekte van Creutzfeldt-Jakob bij mensen. Tot op heden wordt ook regelmatig het verband benadrukt tussen het gebruik van antibiotica bij dieren en resistentie daartegen bij mensen. Om zulke vraagstukken transparant en samenhangend aan te kunnen pakken, rees de behoefte aan een samenhangend afwegingskader. Dat zou ervoor kunnen zorgen dat in voorkomende gevallen alle betrokken aspecten uit de domei-

nen mens, dier en ecosysteem een duidelijke plaats krijgen in de besluitvorming.

Overwegingen: Bij het ontwikkelen ging het er niet om, zo benadrukt voorzitter Arjan Stegeman van het forum dat de zienswijze ontwikkelde, wat er uit een afweging moest komen. 'Wij hebben in kaart gebracht welke factoren bij een evenwichtige afweging een rol moeten spelen, en in welke verhouding die tot elkaar staan. De gebruiker van het afwegingskader dat daaruit is voortgekomen, kan dus daaraan zien hoe hij tot inzichtelijke conclusies kan komen, maar niet welke conclusies dat zijn.' Dat laatste is ook niet de bedoeling want de raad maakt geen beleidskeuzes. Dat doet in ieder voorkomend geval de bestuurder of de beleidsmaker, door een gewicht toe te kennen aan de verschillende waarden in het kader. Stegeman, in het dagelijks leven hoogleraar Gezondheidszorg Landbouwhuisdieren aan de faculteit Diergeneeskunde in Utrecht: 'Als je nu als beleidsverantwoordelijke op een bepaald besluit wordt aangesproken, kan je laten zien dat je met alle factoren rekening hebt gehouden, en ook hoe je dat hebt gedaan. Je kunt bijvoorbeeld laten zien dat de inherente waardigheid van de mens vaak zwaarder weegt dan de intrinsieke waarde van het dier of het ecosysteem.'

Advies: Het advies bestaat uit een schema dat de verschillende onderdelen laat zien die deel uitmaken van een afweging, en een lijst met punten waaraan aandacht besteed zou moeten worden. Hoe dat zou kunnen plaatsvinden, wordt getoond in twee voorbeeldgevallen die als bijlage zijn opgenomen. Het ene, over BSE/Creutzfeldt-Jakob in de jaren negentig, ontleend aan de politieke geschiedenis; het andere juist aan de hand van een zelf gekozen fictieve casus.

Weerklank: De staatssecretaris van EZ bood de zienswijze in maart 2016 aan aan de Tweede Kamer, vergezeld van zijn reactie. Het gepresenteerde afwegingskader geeft volgens de bewindsman goede handvatten voor beoordeling van One Health-vraagstukken en zal worden toegepast bij beleidsbeslissingen. Het benoemen van waarden helpt bij het maken van de afweging, het betrekken stakeholders, de communicatie en het nemen van de uiteindelijke beleidsbeslissing.

Foto: Twan Wiermans

De Raad aan het werk

De samenstelling van de Raad

De RDA is een onafhankelijke raad van deskundigen die de staatssecretaris van Economische Zaken (EZ) adviseert over vraagstukken van het nationale en internationale beleid voor dierenwelzijn en diergezondheid. Dat gebeurt op verzoek van de bewindspersoon of op eigen initiatief. Het gaat vaak om ingewikkelde, multidisciplinaire vraagstukken, waarbij de Raad zich op de meest recente wetenschappelijke, maatschappelijke en ethische ontwikkelingen wil baseren. De RDA mag bestaan uit een voorzitter en ten hoogste 49 andere leden, die er allen op persoonlijke titel en zonder last of ruggenspraak zitting in hebben. De sectordeskundigen hebben dus geen belangenbehartigende rol in de raad. In de verslagperiode had de raad rond vijftig leden. De raadsleden worden benoemd door de bewindspersoon van EZ. De ministeries van Economische Zaken en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, dragen de leden voor in samenspraak met de Raad.

Bijeenkomsten en adviesaanvragen:

In het verslagjaar is de Raad twee keer bijeen geweest: op 15 april en 11 november. Beide bijeenkomsten vonden plaats in Kasteel Groeneveld te Baarn. Op de eerste vergadering waren 21 raadsleden aanwezig, op de tweede 25.

De Raad ontving twee adviesaanvragen: een over antibiotica-beleid in de dierhouderij op 12 mei en een voor een toetsingskader met betrekking tot productiedieren op 21 augustus.

Daarnaast begon de Raad met de voorbereidingen voor een zestal ongevraagde zienswijzen: die over One Health, melkveehouderij, natuur-dier, zwerfkatten, fokkerij en voortplantings-

technieken 2016 en dierenwelzijn via marktwerking. De zienswijze One Health is inmiddels verschenen en in dit verslag samengevat, die over Fokkerij en Voortplantingstechnieken is verder in het voorjaar van 2016 gepubliceerd.

Op 5 oktober vond de tweede Vaarkamplering plaats in het Academiegebouw van de Universiteit Utrecht. Van de lezing,

gehouden door raadslid en hoogleraar filosofie Bas Haring, verscheen een afzonderlijk *verslag*. Een samenvatting daarvan is in dit jaarverslag opgenomen.

De Raad bood zijn geactualiseerde Huishoudelijk Reglement en het communicatieplan 2016-2017 op 8 december aan aan de staatssecretaris van Economische Zaken.

Foto: De Nationale Beeldbank

RDA-leden en hun achtergrond

Naam

Expertise

Oriëntatie (Praktijk, Wetenschap en/of Beleid)

Prof.dr. J.J.M. van Alphen

Dierecologie

Wetenschap

Dr.ir. G.B.C. Backus

Landbouw en voedsel

Praktijk, Beleid

Dr. H.M.G. van Beers

Varkenshouderij; Diergeneesmiddelen

Wetenschap, Praktijk

W.T.A.A.G.M. van den Bergh

Financiering

Praktijk

Mr. A.G. Dijkhuis

Faunabeheer; Ruimtelijke ordening

Praktijk, Beleid

Prof. mr. A.A. Freriks

Dier & Recht; Omgevingsrecht

Wetenschap, Praktijk

Prof.dr. S. Haring

Filosofie en informatica

Wetenschap, Praktijk

Prof.dr.ir. L.A. den Hartog

Diervoeding & Agro industriële ketens

Wetenschap, Praktijk

A.L. ten Have Mellema

Varkenshouderij

Praktijk, Beleid

Prof. dr. L.J. Hellebrekers

Diergeneeskunde; Gezelschapsdieren

Beleid, Wetenschap

Dr. S.A. Hertzberger

Retail

Praktijk, Beleid

J. Hesterman

Hobbydierhouderij

Praktijk

A.J.M. van Hoof

Melkveehouderij; Diergezondheid

Praktijk, Beleid

Dr. ing. H. Hopster

Dierenwelzijn

Wetenschap, beleid

Prof.dr.ir. A. van Huis

Entomologie

Wetenschap

Prof. dr. ir. M.C.M. de Jong

Veterinaire epidemiologie

Wetenschap

J. Th. de Jongh

Gezelschapsdieren (beroepsmatig)

Beleid

Ir. M. de Jong

Dierenbescherming

Beleid

Drs. J. Kaandorp

Dierentuindieren

Wetenschap, Praktijk, Beleid

Prof.dr.ir. B. Kemp

Dierfysiologie, diergedrag en dierhouderij

Wetenschap

Prof. dr. F. van Knapen

Veterinaire volksgezondheid

Wetenschap, Beleid

Prof. dr. P.A. Koolmees

Geschiedenis van de diergeneeskunde

Wetenschap

Prof.dr. M.P.G. Koopmans

Virologie

Wetenschap

Dr. F.L.B. Meijboom

(dier) Ethiek

Wetenschap

Prof. dr. F. Ohl, voorzitter

†28 januari 2016

Gedragsbiologie, dierenwelzijn

Wetenschap

Ir. F.C. van der Schans

Landbouw en milieu

Wetenschap, Beleid

Dr. M.C.Th. Scholten

Aquacultuur en visserij, onderzoekstrategie

Wetenschap en Beleid

Prof. dr. M.M. Sloet van Oldruitenborg-

Oosterbaan

Paardenhouderij, paardengeneeskunde

Wetenschap, Beleid, Praktijk

Prof. dr. J.A. Stegeman

Gezondheidszorg landbouwhuisdieren

Wetenschap

Ir. M.H.A. Steverink

Biologische veehouderij, ketenmanagement

Praktijk, Beleid

H.W.A. Swinkels

Vleeskalverhouderij

Praktijk, Beleid

Dr. ir. J.W.G.M. Swinkels

Duurzame veehouderijketens

Beleid, Praktijk

Drs. R.A. Tombrock

Dierenbescherming & dierenwelzijn internationaal

Beleid

Prof. dr. ir. J.C.M. van Trijp

Marktkunde, consumentengedrag

Wetenschap

Drs. H.M. van Veen

Dierenbescherming; keurmerken

Beleid, Praktijk

P.J. Vingerling

Ketenmanagement

Praktijk

Eervol ontslagen als raadslid

Per 1 mei 2015:

W.H.B.J. van Eijck

prof.dr.ir. W.H. Hendriks

prof.dr.ir. R.B.M. Huirne

ir. M.J.B. Jansen

Per 1 januari 2016:

prof.dr.ir. J.A.M. van Arendonk

prof.dr.ir. M.C.M. de Jong

Personeel en organisatie

Personele bezetting

Secretaris **Marc Schakenraad** en managementondersteuner

Angela van der Togt waren gedurende het hele jaar 2015 in dienst van de Raad.

Daarnaast traden de volgende nieuwe personeelsleden aan:

- Margot van Eggermont, adjunct-secretaris RDA, werkzaam van 2 maart 2015 t/m 3 juni;
- Fiona van Kaam, student Diergeneeskunde, werkzaam van 11 maart 2015 t/m 10 december 2015;
- Rosanne van Oudheusden, adjunct-secretaris RDA, werkzaam vanaf 24 maart 2015;
- Tosca Ploegaert, adjunct-secretaris RDA, werkzaam vanaf 15 juni 2015;
- Maartje Oonk, adjunct-secretaris RDA, werkzaam vanaf 18 juni 2015;
- Juliska Petronella, financieel medewerker RDA, werkzaam vanaf 12 oktober 2015;
- Elvi van Wijk, adjunct-secretaris RDA, werkzaam vanaf 12 november 2015.

Foto: iStock

